Ekaterina Eliseeva
(Ukraine, National Academy of Culture and Arts Management – Kyiv;
Bulgaria, Institute of Art Studies, Bulgarian Academy of Sciences)

Staged Folklore in a Transnational Context: The Touring Activity of the "Pirin" Ensemble in the USSR Through Archival Materials

Abstract: This article examines the role of Bulgarian folklore in maintaining national identity through the case of the professional ensemble "Pirin" focusing on its tours in the USSR. Drawing on archival materials and contemporary press reports, the study analyzes the ensemble's staged performances as mechanisms for preserving musical and dance traditions among Bulgarian communities abroad, particularly workers' brigades separated from their homeland. Folklore is conceptualized not merely as a continuation of local practice but as a communicative and symbolic medium that mediates cultural memory and collective belonging. The article highlights how staged performance, combined with the ensemble's repertoire, costume, and choreography, reinforced cultural continuity, nurtured emotional connections, and contributed to the survival of Bulgarian identity in transnational contexts. By tracing these practices, the study underscores the ensemble's dual role as both a preserver and transmitter of tradition, demonstrating the enduring impact of cultural performance on collective memory and community cohesion beyond national borders.
Keywords: Pirin Ensemble, staged folklore, cultural diplomacy, Bulgarian communities, USSR.

Екатерина Елисеева
(Украйна, Национална академия за ръководни кадри на културата и изкуствата;
България, Институт за изследване на изкуствата, Българска академия на науките)

Гастролната дейност на ансамбъл „Пирин" в СССР (по архивни материали)

Българският музикален фолклор заема особено място в културната история на 20 век, функционирайки едновременно като форма на традиционно общностно изкуство и като сценично репрезентирана културна практика. Процесите на фолклоризъм, активизирани още през първата половина на 20 век, водят до професионализация и естетизация на традиционната музика чрез държавни ансамбли, фестивали и концертна дейност. Създаването на професионални фолклорни ансамбли, сред които ключово място заема Държавният ансамбъл за народни песни и танци „Пирин", оформя нов модел на съществуване на фолклора – извън първоначалния ритуален и битов контекст, но с утвърдена представителна и културно-идентификационна функция.

Фестивалната и гастролната дейност превръщат музикалния и танцовия фолклор в средство за идентификация и културна комуникация. Един от примерите за това е гастролната дейност на ансамбъл „Пирин". В този контекст гастролната дейност на ДАНПТ „Пирин" в СССР може да бъде разглеждана не само като форма на културна дипломация,

но и като специфичен механизъм за преформулиране на културната идентичност в рамките на социалистическото културно пространство. Както отбелязва Лозанка Пейчева, музикалнофолклорните образци, обособени от предмодерната традиция, се интегрират в нови практики и форми на съществуване, придобивайки нови функции и превръщайки се в средство за самоутвърждаване и символна идентификация на общността (Пейчева/Peycheva 2008).

Проблематиката на българския музикален фолклор и сценичните му трансформации е обект на значителен научен интерес. Тя е изследвана от редица изтъкнати български музиковеди и етномузиколози, сред които Тодор Тодоров, Тодор Джиджев, Лозанка Пейчева, Веселка Тончева и Наталия Рашкова. В техните трудове се разглеждат въпросите за фолклоризма, професионализацията на традиционната музика, ролята на ансамблите и фестивалите, както и взаимодействието между традиция, идеология и сценична репрезентация. Въпреки това гастролната дейност на българските фолклорни ансамбли в СССР, както и тяхната функция в културния живот на българските общности и сред симпатизиращата публика извън България, остават сравнително слабо изследвани. Архивните материали на ансамбъл „Пирин“, съхранявани в Държавен архив – Благоевград, предоставят ценна емпирична основа за реконструкция на тези процеси, но досега рядко са били използвани в аналитичен контекст, насочен към културната рецепция и символното значение на художествената репрезентация на фолклора.

Настоящата статия има за цел да разгледа сценичното представяне на музикалния и танцовия фолклор чрез примера на ансамбъл „Пирин“, като акцентът е върху институционализацията, концертната и гастролната дейност и ролята на ансамбъла в подкрепа на българската културна идентичност извън пределите на страната.

В музикологичната литература професионалните фолклорни ансамбли се разглеждат не просто като изпълнителски формации, а като институции, в чиято художествена дейност традиционните музикални и танцови образци се трансформират и придобиват нови форми на публично представяне.

> Както сцената, така и медиите са инструменти за трансмисия и циркулация, траектории, по които фолклорната музика от България се движи в една безкрайна верига от трансформации, образи, символи и практики (Пейчева/Peycheva 2008).

Този процес създава модел, който не е идентичен с първоначалната ритуална практика, но обединява и интерпретира елементи от различни регионални традиции в публична сценична форма.

Архивните материали на ансамбъл „Пирин“, съхранявани в Държавен архив – Благоевград, предоставят ценна емпирична основа за реконструкция на тези процеси и за анализ на културната рецепция и символното значение на сценичната репрезентация на фолклора. Сред архивните документи се открояват архивни единици, отнасящи се до гастролната дейност на ансамбъла в СССР: дневници на концертни турнета (ДА-Благоевград, фонд №351, инвентарен опис №6, архивна единица №49), програми и планове на гастроли (ДА-Благоевград, фонд №351, инвентарен опис №6, а.е. №85, №96), както и благодарствени адреси и почетни грамоти от съветски институции и български общности (ДА-Благоевград, фонд №351, инвентарен опис №5, а.е. №24, №30, №31, №33, №34, №35, №36, №29, №28, №27). Те обхващат периода от края на 1970-те до края на 1980-те години.

Ансамбъл „Пирин“ многократно гастролира в СССР: през 1963, 1969, 1974, 1980, 1983, 1985, 1986 и 1988 г. Гастролите му имат не само общокултурно значение, но и социална функция за българските общности в различни региони на съветската територия. Чрез концертната си дейност ансамбълът осъществява пряк културен контакт между България и българските общности извън страната. Благодарствени адреси и албуми с

впечатления от зрители (ДА-Благоевград, фонд №351, инвентарен опис №6, а.е. №146, №156, №203) показват, че гастролите са били важен фактор за съхраняване на културната идентичност, укрепване на общностните връзки и предаване на традиционните музикални и танцови практики на нови поколения.

В контекста на съветското пространство гастролната дейност на ансамбъл „Пирин“ придобива особено значение, свързано не само с културната дипломация между социалистическите държави, но и с живота на българските трудови колективи, работещи извън пределите на България. Интерес представлява присъствието на български работници в различни региони на СССР, включително в Украйна и Коми АССР, особено през периода от 1950-те до 1980-те години. Значителен брой български строителни и лесозаготовителни бригади са командировани в различни републики на СССР, където участват в мащабни инфраструктурни и индустриални проекти, изграждайки жилища, училища, детски градини, магазини и медицински пунктове. В редица случаи тези временни трудови общности се превръщат в по-устойчиви общности и населени места, в които се формира специфична културна среда, съчетаваща елементи от българската културна традиция и местния социален контекст.

Особено показателен е украинският контекст, където българските диаспори имат по-дълбоки исторически корени, датиращи още от 19 век. Гастролите на ансамбъл „Пирин“ в градовете Одеса и Рени се наслагват върху вече съществуваща диаспорна културна среда и допринасят за нейното актуализиране в условията на социалистическата модерност. В този смисъл художествената репрезентация на фолклора действа като мост между историческата диаспора и новите трудови мигрантски общности, създавайки общо културно поле, в което се поддържат и предават общи представи и чувство за принадлежност към българската културна общност. В Държавен архив – Благоевград е съхранен благодарствен адрес от българските строители в гр. Одеса, СССР, датиран от 12 март 1988 г., който свидетелства за високия обществен отзвук на концертите на ансамбъла и за неговата роля в поддържането на културните връзки.

По този начин сценичното представяне на фолклора се утвърждава не просто като художествено претворяване на традицията, а като институционализирана форма на културна медиация, способна да актуализира фолклорното наследство в условията на транснационална мобилност. В контекста на социалистическата културна политика гастролната дейност на професионалните фолклорни ансамбли изпълнява двойна функция: от една страна, тя легитимира националната култура в международно и диаспорно пространство, а от друга – предоставя на българските общности извън страната символен ресурс за конструиране и поддържане на културна идентичност.

> Музиката и танцът са толкова важни за разбирането на самите себе си и на собствената идентичност на хората, за формирането и поддържането на социални групи, за духовната и емоционалната комуникация, за политическите движения и за други фундаментални аспекти на социалния живот. (Турино/Turino 2008)

В този смисъл ансамбъл „Пирин“ функционира като посредник между официално представяната българска култура и културния живот на българските общности извън страната, като представя традиционни музикални и танцови образци в сценична форма, разпознаваема както от историческите диаспори, така и от новоформиращите се трудови общности. Тази художествена практика, първоначално свързана с официалната културна репрезентация на България, придобива значение за поддържането и предаването на културната традиция сред българските общности извън страната. Трансформацията на художествената практика на ансамбъла от инструмент на държавната културна репрезентация към средство за поддържане и предаване на културната традиция разкрива неговия

потенциал като динамично поле, в което традицията не се възпроизвежда механично, а се предава и поддържа в нови социални и културни контексти.

Важен аспект на анализа е социалната функция на музиката и художествената практика на ансамбъла в условията на социализма. Как подчертава Наталия Рашкова, независимо от възрастта, времето и повода за заселване в друга държава, социалната и професионалната среда и различните културни интереси, „хората свързват България с фолклорната музика“ (Рашкова/Rashkova 2003). Концертите на ансамбъл „Пирин“ в градове и населени места с българско присъствие не само популяризират музикалното и танцово наследство на страната, но и играят ролята на културен мост между родината и диаспората. В този смисъл концертната дейност на ансамбъла функционира не единствено като художествено-представителна практика, а като социален механизъм за конструиране и поддържане на колективна памет и принадлежност. Концертни формати, характерни за социалистическия период, създават условия за представяне на музикално-танцови традиции в национално и транснационално културно поле, където фолклорът се превръща в разпознаваем знак за културна идентичност. Както отбелязва Лозанка Пейчева, в модерната епоха фолклорната музика придобива предимно „изложителна стойност“, която измества култовата ѝ функция и ѝ придава нови обществени роли –

> … фолклорна музика започва да се асоциира с едно въобразено селско културно минало, да се употребява като вписана в нова идеология и да играе роля за натрупване на символен капитал. (Пейчева/Peycheva 2008)

В контекста на диаспорните общности тези процеси придобиват допълнителна значимост. Художествената практика на ансамбъла не само актуализира споделени културни кодове, но и създава пространство за социално взаимодействие, в което музиката действа като форма на символна комуникация между различни поколения мигранти. По този начин концертната практика на ансамбъл „Пирин“ може да бъде интерпретирана като форма на културна медиация, която съчетава естетическа репрезентация и социална функция, превръщайки музиката в средство за утвърждаване и пренареждане на идентичности в условията на социалистическата модерност. В този смисъл гастролната дейност на ансамбъл „Пирин“ в СССР следва да се разглежда не само като художествена практика, но и като форма на културна легитимация на българската общност в чужда социална среда, в която фолклорът функционира като „етномаркиращ белег в чуждоезиковата и чуждоетнична среда“ (Тончева/Toncheva 2009).

Ансамбълът изнася концерти както в големи градове - Киев, Одеса; Москва, Тюмен, Сургут – така и в по-малки населени места, включително такива с компактно българско население. Гастролите на ДАНПТ „Пирин“ предоставят официален културен контакт с родината, създават възможности за участие в организирани представления и засилват ефекта на културната идентификация сред диаспората. Тези „мини-България“ позволяват на общностите да съхраняват традициите чрез битови практики, празнични обреди, песенно и поетично изпълнение и неофициални културни вечери. Дори след завръщането на част от българите на родината, тяхното пребиваване оставя материални и културни следи: архитектура, песни, празници и споделени ритуали, които се вписват в местната културна среда и създават специфичен социално-културен облик.

> Музикалният фолклор е една от най-важните културни сфери за изразяване на етническата им принадлежност, превърнал се като че ли в най-ярък знак за българско самоопределяне и приобщеност към българската културна традиция (Рашкова/Rashkova 2003).

Публикации в съветската и българската преса (Фонд №351, инв.оп. №6, а.е. №156), както и албумът с впечатления на зрители от концертите в СССР (1988), допълват архивната картина с рецептивната страна на гастролите. Те отразяват гастролите на ансамбъла като значими културни събития, подчертавайки както високото художествено ниво на изпълненията, така и тяхната емоционална рецепция сред българските общности, показвайки, че художествената практика на ансамбъла е възприеман не само като „екзотичен“ или „национален“, но и като универсално разбираем художествен език, способен да комуникира идеи за труд, колективност, историческа дълбочина и културна устойчивост. В този смисъл ансамбъл „Пирин“ действа като медиатор между българската фолклорна традиция и транснационалното социалистическо културно пространство, а художествената му практика изпълнява не само представителна функция, но и социална роля, допринасяйки за съхраняването и възпроизводството на културната памет в условията на трудова миграция.

Дневниците на турнетата, концертните програми (на български и руски език), протоколите между Комитета за култура на НРБ и Министерството на културата на СССР, както и приветствията от Госконцерт СССР разкриват добре организирана транснационална мрежа на културен обмен. В тази мрежа ансамбъл „Пирин“ функционира като част от по-широк социалистически модел на професионално представяне на фолклорното изкуство, в който художествените форми са професионализирани и адаптирани към международна публика. Тук се откроява спецификата на ансамбъла: възникнал на основата на фолклорните традиции на Югозападна България, той постепенно разширява своя репертоар, включвайки музикални и танцови образци от различни части на страната и изграждайки цялостен художествен образ на българската култура. В международните гастроли това многообразие е представено в театрализирана и сценично конструирана форма, съобразена с изискванията на официалната културна политика и международната културна комуникация. По този начин художествената практика на ансамбъл „Пирин“, реализирана чрез концертната му дейност, надхвърля рамките на художественото изпълнение и се утвърждава като значим социално-културен феномен за българските диаспорни общности в съветското пространство.

Както подчертава Веселка Тончева, „връзката с родината е необходима, за да се съхрани собствената идентичност“ (Тончева/Toncheva 2009). Архивните материали демонстрират не само институционалната организация на гастролите, но и тяхното дълготрайно социално и културно въздействие. Разгледан през архивните източници, ансамбъл „Пирин“ се очертава като пример за транснационална реализация на българския модел на професионално представяне на фолклорното изкуство. Неговите гастроли в СССР популяризират музикалното и танцово наследство на България, като едновременно с това подпомагат съхраняването на културната идентичност на българските общности зад граница. В този контекст художествената практика на ансамбъла се утвърждава не просто като художествен продукт, а като културна практика, която активно формулира и предава колективна памет и идентичност в условията на мобилност, институционализация и международен културен обмен.

След разпада на СССР гастролите на ансамбъл „Пирин“ се насочват към по-ограничена география – държави с компактни български общности или близки по културна традиция региони, като Турция, Гърция и Северна Македония. В този период ансамбълът губи транснационалния обхват, характерен за социалистическата епоха, когато гастролите обхващат широк спектър от съветски републики и културни центрове. Това отразява както промяната на международния политико-културен контекст, така и трансформацията на функциите на художествената практика на ансамбъла – от инструмент на соци-

алистическата културна дипломация към средство за поддържане на връзката с българските общности извън страната. В този смисъл музикалните практики функционират като „етнически социализиращ феномен, … средство за обединяване на етническата общност“ (Тончева/Toncheva 2009), което придава на концертната дейност нова социална значимост в постсоциалистически контекст. По този начин ансамбъл „Пирин“ демонстрира двойната функция на своята художествена практика: от една страна, като средство за културна репрезентация на България в международна среда и част от официалната културна дипломация, а от друга – като възможност за поддържане и предаване на традиционни музикални и танцови практики сред българските общности извън страната.

Феноменът на международните гастроли на професионалните фолклорни ансамбли илюстрира как художественото представяне на традицията може да се превърне в средство за културна комуникация и културна дипломация. В случая с ансамбъл „Пирин“ архивните данни показват, че гастролите в СССР не само популяризират българското музикално и танцово наследство пред международна публика, но и създават непосредствен контакт между България и българските общности извън страната. Концертите, срещите с български трудови колективи, официалните приветствия и последвалите културни инициативи показват, че гастролната дейност функционира едновременно като представяне на българската култура и като поддържане на културните връзки с българите зад граница.

Значението на тези гастроли обаче не се изчерпва с непосредствения ефект на концертното събитие. В някои от българските общности, които постепенно се превръщат от временни трудови формирования в устойчиви населени места, контактите с България създават предпоставки за продължаване и развитие на фолклорните практики на местно равнище. Създаването на клубове за български фолклор, певчески и танцови колективи и организирането на културни прояви превръщат музиката и танца в устойчиви средства за поддържане на общностната памет и чувството за принадлежност. В този смисъл гастролите на ансамбъл „Пирин“ могат да бъдат разглеждани не само като акт на културна дипломация, но и като фактор за съхраняването и предаването на български музикални и танцови традиции извън страната.

Гастролната и концертната дейност на професионалните фолклорни ансамбли, като ДАНПТ „Пирин“ демонстрира, че художественото представяне на традицията може да изпълнява едновременно представителна и социална функция. В рамките на социалистическата културна политика гастролите легитимират българската национална култура пред международна публика и представляват България в рамките на официалния културен обмен между социалистическите държави. За българските общности извън страната те имат и друго измерение – създават възможност за пряк контакт с културата на страната, от която произхождат, и стимулират поддържането на музикални, танцови и други културни практики. По този начин гастролната дейност на ансамбъла се очертава като значим социален и културен феномен, в който културната дипломация и съхраняването на традицията извън националните граници се преплитат.

ЛИТЕРАТУРА

Peycheva 2008: *Пейчева, Л.* Между Селото и Вселената: старата фолклорна музика от България в новите времена. София: Академично издателство “Професор Марин Дринов” (Peycheva 2008: *Peycheva, L.* Mezhdu Seloto i Vselenata: starata folklorna muzika ot Bŭlgaria v novite vremena. Sofia: Akademichno izdatelstvo “Profesor Marin Drinov”).

Rashkova 2003: *Рашкова, Н.* Музикално изразяване на идентичност в чуждоетнична среда. Българско музикознание 4 (2003): 103–104 (Rashkova 2003: *Rashkova, N.* Muzikalno izrazyavane na identichnost v chuzhdoetnichna sreda. Bŭlgarsko muzikoznanie 4 (2003): 103–104).

Toncheva 2009: *Тончева, В*. България във Виена — места, музика, идентичности. Български фолклор 35 (1), 36–50 (Toncheva 2009: *Toncheva, V.* Bŭlgaria vŭv Viena — mesta, muzika, identichnosti. Bŭlgarski folklor. Bulgarian Folklore, 35(1), 36–50).

Turino 2008: *Turino, T.* Music as Social Life: The Politics of Participation. Chicago: University of Chicago Press.

Държавен архив – Благоевград**,** Фонд № 351, Инвентарен опис № 6 (Darzhaven arkhiv – Blagoevgrad, Fond № 351, Inventaren opis № 6).

Държавен архив – Благоевград, Фонд № 351, Инвентарен опис № 5 (Darzhaven arkhiv – Blagoevgrad, Fond № 351, Inventaren opis № 5).

Пиринско дело, № 192, 20 септември 1974 г. (Pirinsko delo, № 192, 20 Septemvri 1974)

Фото:

ДА – Благоевград, фонд 351, оп. 6, а.е. 256, л. 2. Снимка на група от ансамбъл „Пирин“ Благоевград на концертно турне в СССР, 1980 г.

ДА – Благоевград, фонд 351, оп. 6, а.е. 257, л. 33. Снимка от среща на ансамбъл „Пирин“ Благоевград с българи дърводобивници в Коми АССР. 1980 г.

ДА – Благоевград, фонд 351, оп. 6, а.е. 265, л. 1. Групови снимки от концерт на ДАНПТ „Пирин“ – Благоевград в гр. Железногорск, Коми АССР, 1985 г.

ДА – Благоевград, фонд 351, оп. 6, а.е. 266, л. 9. Снимка от концерт на Държавния ансамбъл за народни песни и танци „Пирин“ – Благоевград в Сургут, Коми АССР, 1985 г.

ДА – Благоевград, фонд 351, оп. 6, а.е. 267, л. 3. Снимка от среща на Държавния ансамбъл за народни песни и танци „Пирин“ – Благоевград с българи дърводобивници в гр. Междуреченск, Коми АССР, 1985 г.

ДА – Благоевград, фонд 351, оп. 6, а.е. 268, л. 1. Групови снимки от концерти на ДАНПТ „Пирин“ – Благоевград в Коми АССР. Авт. Б. Дончев, 1985 г.